

O umetnosti, posebno glasbeni.

Marij Kogoj.

Če je umetnost sama ob sebi nekaj slabilnega in oslabelega, je ne smemo in nočemo gojiti. Le najpotrebnejše je treba opravljati, premnogo ga je, da nam ne bi še od tega ostalo obilo.

Kdor obsoja, je moral presoditi. Brez pravega spoznanja ni dano soditi nikomur. Zasebno mnenje ne prihaja v poštev v nobeni važni zadevi; kjer pa prihaja, tam vidimo, da se zbirajo nespametni. Njih početje je postransko in ničevno, najsi govore o čednosti ali nečednosti, naj se postavljajo za krepko ali proti njej. Resničnost življenja gre preko vsega. Njena pot pelje nad človekom, njegovo mišljenje je ne ovira in ne moti.

Ljudje so neenaki. Razlika med popolnejšimi in manj popolnimi obstoji v tem, da glavni poudarjajo glavno, postranski postransko. Vsi smo si enaki v tem, kar imamo doseči; ali v tem, kar smo, smo si neenaki.

Estetičnemu bitju se zlo ne vriva, ker vanje ne more vdreti. Sleherno uživanje je po sebi čisto — čistejše, čim večje, čim popolnejše, čim bolj poglobljeno je. Lepota zvezdnatega neba in slast greha se ne dasta uživati obenem, ker leži v lepoti pokojna zadovoljnost nečesa trajno osrečujočega, česar v grehu ni. Vodé iz teh dveh vrelcev se ne mešajo, temveč izločujejo, kakor se izločujeta olje in voda in izpodrivata svetloba in tema. V kolikor se pesništvo, pripovedništvo in dramatika ukvarjajo z moralo, gredo le za življenjem in ga razmotrivajo, da bi bilo pojasnjeno.

Umetnost je nastala iz hrepenenja po lepoti, ki jo je srce slutilo, ali je čut ni mogel dognati. Tedaj je človek ujel drobec te lepote in si ga je pokazal. In ko je žarelo vanj, je spoznal, da je sladkost lepote še vse večja in da ga je z njo bila obsegla neskončnost. Nje vabljivost je dahnila predenj in nje prikritost ga je napolnila s sladko grozo. Občutil je, kako — vzvišen nad zemljo — plava na perotih ljubezni, ki je v njem napela lok hrepenenja, da se boči nad njo. — To iz ljubezni vstalo hrepenenje je ustvarilo umetnost, za katero izven ljubezni ni življenja. Spočeta v posvečeni uri, poganja iz čistosti človeškega srca, ob kateri le uspeva in raste.

Mnogo je stvari, katerih človek ne more popolnoma razumeti. Ena teh stvari je tudi umetnost. Njeno obzorje sega v nedogled, njena vse-

bina je brezdanja in leži v svoji celoti izven spoznavnosti dosmrtnikov. Človek je v temi, tiplje in išče, da slednjič najde odlomek.

Umetnost sama ob sebi je nazornost nebesnosti, izraz človeka, zveza umnosti in čuvstvanja, razodetje misli in čuvstev v svoji brezmadežnosti. Uresničena sanja je in utelešenje človečanstva. Ta umetnost je predmet iskanja, in kar najdemo, je vedno novo odkritje na površini umetnosti, odkritje umetniške obsežnosti in globočine, ki bo ostala neizčrpana za vse čase. Kadar bi mislili, da smo dosegli umetnost v njeni popolnosti, bi prišlo spoznanje, da to še ni ona, kakršna je, ampak ona, kakršno smo si bili predstavili mi, ona, ki odgovarja našim zaenkratnim mislim. Umetnost je očiščevalni del človeštva, najstrožja obtožba vsega slabega, najuspešnejše čistilo človeških src in sladko povišanje, proslava večne trajnosti in popolnosti, potrditev božjega sklepa in njegove volje, izraz ljubezni in poklonitve in zadoščenje božje. Umetnost je posredovalnica med nebom in zemljo. Lestva je, po kateri prihaja človeški duh do božanstva, megla je, iz katere govori s človekom Bog.

Gojiti umetnost, se pravi: gojiti ljubezen; negovanje ljubezni pa je naše najvišje opravilo.

Umetnosti je vdolben obraz božanstva in obraz človečanstva. Ta dvojni sijaj nam bo žarel vedno iz nje.

Umetnost je najlepši dar, ki ga je moglo darovati človeštvo svojemu božanstvu; ona ga hvali najbolj po vrednosti. —

Umetnost je le umetnost, kakršna naj bi bila. Njena dragocenost tiči v njeni popolnosti, nje posledica je skladnost telesa in duš, njeno delo: višanje človeka v njegovi vrednosti. Cilj more biti umetnost le sama sebi: širiti, večati, poglobljati se, rasti in doseči najvišjo stopnjo dovršenosti, biti kar najbolj popolna.

Umetnost tolaži, krepi, vabi, vnema, poživlja, mami, ubija in ustvarja človeka nanovo. Ob njej postajamo in rastemo. Najbolj umetniki, potem pa tudi vsi drugi, ki stojijo v zvezi z njo.

Umetniško snovanje je dvojno. Eno, ki oblikuje in presnavlja, in ono drugo: snovanje iz nič. Najvišja umetnost je poslednje. Umetnost je temelj kulture, nje skrbno delovanje snuje za po-

znejši rod in njega določitev. Čim več je napravil en rod, tem več bo mogel in moral napraviti poznejši, če bo hotel veljati kaj.

Umetnost je ono, kar ostane po smrti. Dopolnjevanje življenja je in njega podaljšanje. Ko bodo narodi že davno izginili, njih domovi razdejani in njih prah razgnan, bodo vendar še živeli v svoji umetnosti, ki jim bo ohranila njih spomin. —

Umetnost so končno vse obstoječe umetnine skupaj. Ta umetnost je od umetnosti le njena pot, vijugasta, razcepljena in dolga. Ali ni jih, ki bi že šli to pot do vrha, do njenega konca. Mnogo jih je v zmoti romalo v krivo smer, ko so hoteli navzgor, ali nekaterim je bilo dano priti visoko pod vrh. Tam so videli svoje poveličanje in zrlí popolnost, doseženo po njih samih.

Biti umetnik, se pravi: ustvarjati umetnost, udeleževati njene zahteve in misli ter izražati njesebino.

Vsak umetnik ima svojo pot, vsi pa imajo eno: priti k sebi. S tem, da najdejo sebe, najdejo umetnosti novo postavo, novo smer. Iz sebe ustvarjajo novo okrožje, postavljeno na razvaline obstoječega. Oni napravijo, da umetnost raste, skrbno ji zalivajo in gledajo, da so umetnine dobre.

Kar se umetnik uči, se uči le, da vrže od sebe. Ne da bi posnemal, spoznava umetno slovo, ampak zato, da bo vedel, kaj je že povedano in česa ni treba praviti več, da ne bo govoril o starem, ko bi mislil, da je še novo in nerazodeto. Uči se, da ne bi posnemal. Ob tem učenju vidi, kako so se izražali umetniki, kako so pojmovali svojo umetnost, ob njem razvija svoje umetniško mišljenje in pojmovanje ter tako prihaja sebi vedno bliže.

Umetnik se hoče razviti, osebno izpopolniti se, osvoboditi se vsega tujega in priti do lastnega izraza. Da to doseže, mora znati iskati, potrpeti, čakati, poskušati, sestavljati, sukati. Njegov duh mora vztrajati v iskanju in biti neutrujen v odkrivanju tajnega reda. Vabljalnost stvarine ga ne sme motiti, da bi se zadovoljil z malim. Njegova zahtevnost mora biti velika, nezadovoljliva.

Stališče umetnika do umetnosti je sveto, duhovniško. Umetnosti ne more zlorabljati, tudi če bi mu to moglo koristiti, ne. Rajši bo zanjo trpel, kakor da bi jo silil, opravljati dela vsakdanjosti in služiti zanj. Ali umetnik naj živi od svojega dela, kakor živijo od svojega opravila vsi drugi stanovi. Omikanost mnogoterih je tako malenkostna, da tega nočejo razumeti. Ti omikanci so

največji nasprotniki kulturnega napredka, zaničujejo pravo in stavijo umetnost v eno vrsto s komfortom. Umetnost imenujejo predvsem slabo umetnost, dozorelo umetnost sovražijo in zapostavljajo, da bi bila zatrta. Zanimajo jih le delavci, ki so si jih bili najeli, da gospodujejo nad njimi, za umetnike ne marajo: nepoklicani so jim, ker se ne dajo najeti, da bi delali po njihovi glavi. — Umetnik pa živi le svoji umetnosti. Neprenehoma razvija svoje čustvo in svojo misel in tako veča svojo vrednost: vsaka umetnina ga dela večjega in dragocenejšega.

Umetnik je, kdor je ustvaril kaj mojstrskega. Kdor je ustvaril mnogo mojstrskega, je velik umetnik.

Kdor hoče biti velik umetnik, mora predvsem veljati kot človek kaj. Ali naj črpa iz ótlega in praznega? Kaj naj nam pripoveduje, če mu je tuje vse? Kako naj nam odkriva tajnosti lepote, če so njegovemu duhu neznane? Le človek večje veljave more biti velik umetnik. —

Neznano ni, da so različni ljudje različni, da gotovi zmorejo več, da dosežejo, česar si drugi upati ne morejo. Delavnost, če je tudi vsem lastna, je delo, uspeh njihovega truda povsem različen. Kakovost izdelka za klasifikacijo delavca ni postranska. Vsak čin, kar namreč tako imenujemo, je izrednost, za katero bi delavnost mnogoštevilnih ne zadostovala, da bi jo ustvarili. Velikih mož ne nadomesti sto malih, naj se tudi trudijo ves čas. Vse človeštvo sicer dela ob kulturi, ali vsi različno. Istotako je njih vrednost različna. Ta vrednost je absolutna, velja za vse slučaje. Množica se cepi v oddelke, od katerih delujejo nekateri zgolj razdiralno, medtem ko obstoji delo drugih v tem, da polnijo in prenapolnijo prostore z dobrim, tako da ga za slabo ne preostaja. Ti modri zidarji nadomeščajo manj dobro z boljšim, izpodrivajo, izpodkopujejo, puščajo, da slabo razpada. Saj dobro spoznajo, da se poleg dobrega ne more vzdržati.

Resnične umetnine ni mogoče napraviti iz malovrednih namenov. Malovredni nameni ne rabijo visoke umetnosti, da pridejo do svoje veljave, in visoka umetnost jim ne more služiti. Tolikega truda in dela, tolike skrbnosti in pridnosti, kakor je potrebno za ustvarjanje umetnin, ne bo uporabil nihče za prazen videz, posebno še ne, ker vsega tega ni treba, da ga doseže. Če bi pa kdo iz manjvrednih namenov mogel hoteti visoko umetnost, ali bi dosegel umetnost in zapustil svoje namene, ali bi ostali nameni in bi umetnost izgubil: ta njegova volja bi ga bila prej zmožna za-

vesti, kakor pripeljati do umetnosti. Resnični umetniki pa delajo radi umetnosti same in radi onega, kar je dobrega v njej in na njej.

V umetnosti je glavno: kdo piše. Kako naj umetnik piše, to odločujeta njegov okus in njegovo nagnjenje. Ali naj opisuje stvari, kakršne so, ali stvari, kakršne naj bi bile, to je njegova stvar in je popolnoma vseeno. Velik umetnik bo zadel pravo v vseh slučajih, ki se mu bodo nudili (slučaji, ki bi mu jih storili drugi, ga ne morejo zanimati). Če mu bo do tega, bo znal ustvariti umetnino tudi s tem, da stvari opiše, kakršne so. Ali bo z opisovanjem izrazil kaj globljega, pomembnejšega, lepšega, ali pa bodo stvari umetno opisane in umetniško razvrščene. Morda bo v umetnini tudi vse to strnjeno. Golo opisovanje, zgolj podajanje zunanjih stvari pa je neumetniško in je kakor fotografija. Umetniško postane ravno s tem, da ji dodamo nekaj iz lastnega, ki je umetno, a obenem tudi umetniško.

Umetniki so dvojni: veliki in mali. Drugo ime za malega umetnika je talent in pomeni: — srečno posnemanje. — Talenti delujejo ob tem, kar so ustvarili veleumi; obdelujejo je in je delajo občedostopno. Veleum sveti naprej in kaže pot. — Umetnost je umetnost veleuma, ki si sam daje postavbo. Njegovo ustvarjanje obstoji v tem, da

rabljeno postavbo uničuje in nadomešča vedno zopet z novo.

Umetniki se odlikujejo po notranji sili, ki ustvarja v njih. Brez teoretske zrelosti stoji ta sila izven umetniškega, teoretska zrelost ji daje viden znak umetniško dozorelega.

Kar v umetniku snuje in ustvarja, je zmisel za umetniško. Razen tega zmisla biva v umetniku večja ali manjša domiselnost, ki deluje obširno in široko ter pomeni izvirnost in pristnost izraza. Tvorilna sila je tem jačja, čim samostojnejša je, umetniško snovanje pa je tem samostojnejše, čim večja je umetnikova domiselnost.

Velikemu umetniku je narava v vsem pokorna in deluje, kakor je njemu prav. Ob njem zaživi mrtva stvar, oživljena tvarina se pregiblje po njegovi volji; zanj ni ne postave in ne smeri, sam jo odkriva. In narava ve dobro, komu ima slediti, komu se vdajati in mu je voljna. — Ti veliki umetniki so sami od sebe, njih misli odgovarjajo zahtevam umetnosti, čas jih ne ubije, ampak njihovo vrednost utrdi in povzdigne. So, ki jih stoletja in tisočletja niso mogla ovreči. Ako ti ne ostanejo za vedno, bodo trajno ostala dela onih, ki jih ne preмага nobena doba, dela onih, ki bodo strli čas. Teh umetnikov spoznanje bo segalo v meje večnosti in bo slutilo njeno silo. —

Dante Alighieri: La Divina Commedia.

Prevel in razložil J. D.

Drugi del: Vice.

Spev XX.

Še v petem krogu Vic, kjer spokorniki trpé za greh skoposti in lakomnosti: Dante proklinja staro volkuljo (stranko gvelfovcev, wolfovcev); Hugon Kapet, zarodnik vladarske hiše francoske, kliče kazen božjo na svoje lakomne, krivične potomce.

V prejšnjem spevu je Dante govoril s papežem Hadrijanom V.; v tem spevu bi ga še rad kaj vprašal, toda boljša volja spokornikova (t. j. papeževa), ki misli le na pokoro, zmaga nad pesnikovo voljo. Z neutešeno vedoželjnostjo (primera z napol napojeno gobo!) stopa Dante dalje s svojim voditeljem, zroč v na tleh ležeče duhove, objokujoče greh lakomnosti. Avaritia, luxuria, superbia — te tri so upropastile starorimsko državo, a najbolj avaritia; to tudi Dante najbolj mrzi, imenuje jo staro volkuljo.

Na tem potu naenkrat sliši, kakó eden izmed duhov slavi uboštvo Marijino, nesebičnost starorimskega patricija Fabricija (ob času kralja Pira, ki je hotel Fabricija podkupiti) in darežljivost svetega škofa Nikolaja. Dante vpraša, zakaj duh sam oznanja svete zgledé, ne pa v zboru, kakor se to godi v nižjih krogih. Zdaj se dá duh spoznati: Hugon Kapet je, zarodnik francoske vladarske rodbine Kapetovcev (umrl 16. junija 956; njegov rod je v deblu izumrl l. 1328., v stranskih vejah [Valois, Bourbon, Orléans] pa šele l. 1848.). Malopridno je to drevo, toži duh; naj bi se Flandriji posrečilo, znebiti se jarma francoskega! (Tedaj je vladal v Franciji Kapetovec Filip Lepi, 1285—1314. l. 1303. so v Flandriji res porazili pri Courtray francosko vojsko in dobili velik del svoje zemlje nazaj.)

»Bil sem sin ... mesarja« — to je bila v srednjem veku psotka; iz te so naredili dejstvo, katero je sprejel tudi Dante. — Rodbina Karlovičev je izumrla z Ludovikom V. leta 987., ki pa ni bil nikoli redovnik; zdi se, da Dante tukaj misli na zadnjega člana iz rodu Merovingovcev, Hilderika III., ki se je bil res umaknil v samostan.

Izprva Kapetovci niso imeli velikih posestev v Franciji, niso bili, kakor pravi Dante, bogati, a tudi niso bili

Umetnikova molitev.

Ciril Jeglič.

— Ti, ki si mi dal življenje med neštevilnimi in me povečeval s samoto, da v njej spoznavam svojo nizkost;

ki mi s smrtjo dragih tovarišev pričaš človeško minljivost;

ki si mi odprl oči, da Te gledajo, in ušesa, da Te slišijo; ki si mi vdihnil misel, da Te slutiti, in si mi dal srce, da hrepeni po ljubezni:

bodi zahvaljen, Gospod, moj Bog!

Usmili se me in ne zavrzi Svojega služabnika! Kliče Te veselje, ki se razboleva v meni, in bridkost, ki se v njej radostim. Zakaj velika je človeška hudobija; a po njej, Pravični, se nam razodeva Tvoja silnost. Videl sem Te: oči mojega brata so bile žalostne in Ti si gledal iz njih. Slišal sem Te: oznanil si se mi po njegovem molku. In si govoril nepokoju mojega srca; in Tvoja beseda je bila mir: »Jaz sem tvoj blagor!«

Naj Te ljubim, Gospod! Zapri moje oči, da bom videl ljubezen Tvojih del! Zapri moja ušesa, da bom poslušal dobrotljivost Tvojih zapovedi! In pošlji mi trpljenja, da se razvname moja mladost!

Zakaj mojemu telesu se hoče lahkoživja in moja mladost bi ugasnila brez Tebe...

Glej, Gospod, Tvoj hlapec je pripravljen in čaka, da spregovoriš. Kajti prazna bo moja beseda in ničev moj trud, če ne bom Tebe poslušal! A Tvoja beseda je močna. Kako bi ne bila, — Ti Edini, Silni, Resnični! Kdo ne bi veroval Tebi? In kje si naj počije hrepenenje človeških src, če ne v Tebi, ki je večna Tvoja ljubezen in lepota? Ti Edini, Neskončni in Dobri! Zato govori, Gospod! Tvoja beseda naj bo kakor grom, da bom trepetal od Tvoje bližine... Tebi naj služim: daj, da Te bom pričeval pred mnogimi ter da se bom z njimi jokal in veselil, s svojimi brati in sestrami. Tudi teh se usmili, o Gospod: zavoljo njih bom srečen v Tebi... Poglej jih in bodi usmiljen: pomanjkanje trpe, a se boje smrti in proklinjajo življenje; pravice si žele in si delajo krivico; lačni so in žejni in prezgodnja je njih onemoglost; a so pozabili na Tvojo obilnost... Kadar pa spoznajo Tebe, bodo dvignili glave. In se Te bodo razveselili:

»Pridimo, izkažimo čast svojemu Bogu!«

O Gospod, Tvoj hlapec molči...

O umetnosti, posebno glasbeni.

Marij Kogoj.

Izmed vseh stvari me je od moje mladosti najbolj mikala glasba. Mogoče sem zato bil nanjo tako pozoren, ker ji v naravi ni bilo najti jednega, tudi ne lepšega in popolnejšega ter je tako bilo vse, kar je v naravi imelo stik z glasbo, le spomin na nekaj dragocenejšega, medtem ko so mi bile neglasbene umetnine le posnetki po naravi in me niso mogle toliko zanimati, ker sem vsak čas imel priliko videti njih vzor. Zanimanje za neglasbene umetnine je postalo v meni živahnejše šele, ko sem spoznal dela, ki jih ni človek napravil le iz lastnega nagiba, ampak predvsem iz lastnih moči. Ali tudi dandanes, ko poznam v vseh umetnostih umetnine, ki so lepote polne, je moje nagnjenje do glasbe še vedno največje in bo tudi zanaprej prav gotovo ostalo. Zdi se mi, da le ona vé zagotovo, kje je njen vir in kam naj se vedno zopet nagiba in vtaplja, medtem ko druge

umetnosti to šele spoznavajo. Bliže notranje narave je. Ljubezen do notranje narave pa je v meni večja kakor dopadenje nad zunanjo, ki je notranji le posoda, kajti vse, kar je notranji naravi bliže, je bliže tudi meni, ker moja notranjost sem.

Glasba je iz svoje snovi razvita umetnost, v notranjost človeka postavljena. V svoji breztelesnosti in v največjo popolnost stopnjevani čistosti razodeva neomadežno mogočnost in visokost človečanstvenega dostojanstva in oznanja njega živahno delovanje.

V notranjosti človeka je vase skrita našla svoje bistvo in svoj izraz ter izklesala iz svoje snovi glasbeno izrazilo, umetno, kakor bi si bolj umetnega ne domislil kmalu kdo. Te prednostne razlike si je pridobila v svojem začetnem razvoju, ko je komaj nastopila, kot umetnost, zaznamovana, negovana, stopnjevana ter s harmonijo

opremljena. V pojmovanju snovi in vernem nagnjenju do svojega vira se glasba zato odlikuje od drugih umetnosti, katere bodo v svojem razvoju prej ali slej prišle za njo. Osvobojenje od narave namreč mora priti za vse umetnosti, preden bodo mogle priti do svojega vrhunca. Proč torej od nje, k naravi notranjosti, v notranjost snovi!

Umetno in umetniško veže v ozko sorodnost vedno medsebojno izpopolnjevanje, v katerem vplivno deluje drugo na drugo, tako da preden more biti kaj umetniško, mora biti umetno, to se pravi: iz človeka ustvarjeno.

Na tem svetu ni ničesar, kar bi moglo biti vzor glasbeno umetniškega snovanja. Ne narava, ne нравni svet. Kdor bi hotel trditi, da glasba posnema ptiče, oni da so učniki glasbe, ali narava v žuborenju vodâ, šumenju gozdov in rjovenju viharja, ta bi pozabil na naravo človeka, ki ga edino vodi do izraza. Glasba izvira iz človeka in poje zanj. Kar pojejo ptiči, je sicer zelo zanimivo, izrazito, značilno in pristno, toda kolika je razlika med ptičjimi vzkliki, njih melodičnimi načetki in našo glasbeno umetnostjo! Pomislimo vendar, kako že narodni napevi sledijo vse drugačnim postavam! Umetna glasba pa ima od takozvane narodne pesmi popolnejše lice in, če že komu sledi, sledi edino le človeku.

Glasba sili v vedno večjo poglobitev, izločiti hoče zunanji svet od notranjega, osredotočiti človeka v notranjščino njegove duše, prodreti vanjo in zajemati iz njenega dna. Izčrpati hoče notranji svet, podati njegove vsebine vrednost in obsežnost ter dati umetniškemu izrazu najpopolnejše lice. Zato hoče vedno več iz njega vsebine in se poslužuje v dosego tega vseh sredstev in vseh moči. Svojo pot gre, da doseže svoj novi krog, svoj večji krog v prostoru svojega bivanja. Smer v novo okrožje ji kaže čustvo, čustvo, ki gre v novo poglobitev. Izčrpati to čustvo bi pomenilo izčrpati umetnost.

Glasba je naravna sila, ki vzbuja v človeku čustva, na katera ne misli in katera ga napeljujejo, da deluje, ne da bi povpraševal za svet svojo zavest, pamet in voljo. Od poslušalca ne zahteva, da kaj misli, le da posluša samó. Kdor sledi ob poslušanju glasbe svojim mislim, ta ni slišal njene govornice. Glasba ob poslušanju sama prevzame vodstvo človeških misli, vodi jih skrivoma v neznano in ga uči boljšega. Njena blagodejnost vleče nase in vodi duha v uspešnejše mišljenje in vrednostno čustvovanje.

Glasba izraža vse, kar spada v čas in nosi vse lastnosti značajev, vsako stanje, mir ter vsako

pregibanje, od počasnega do najhitrejšega, zaporedno in istočasno, vsako barvo, vse nijanse, svetlobo, temo, vsaki duh, ton, značaj in vse notranje lastnosti v vseh stopnjevanjih: strah, mehkobo, pomirjenje, pričakovanje, presenečenje, veselje, odločnost, norost, pobožno vdanost, otožnost, vznemirjenost, pobitost in ljubko sladkost. Dviga se in pada od skrivnostnega šepetanja do divjostne vzburkanosti.

Nravnih lastnosti glasba ne izraža. Ona ne pozna ne grozodejstev ne nasilja ne potrpežljivosti ne nečimernosti ne samoljubja ne darežljivosti ne skoposti ne pridnosti ne nemarnosti ne požrtvovalnosti in nobene dolžnosti.

V glasbi se znanstvenost združuje z umetnostjo. Kako je glasbi vpletena znanstvenost, tega pa nič ne čutimo. Šele ob premišljevanju glasbenih umetnin je mogoče opaziti, koliko misli in spoznanja je v njih. Kar veže znanstvenost z umetnostjo, to je uporaba različnih metod pri delu in pa ono zavedno delo, ki nadomestuje intuicijo, kadar odpove. Vendar pa tehnika ni v umetnosti najzanesljivejša in se ni preveč pehati zanjo. Kadar umetniku delo zastane, tedaj se prične učenje: pomisliti in premisliti je, kaj je treba ukreniti, da dobi sredstvo, ki mu uspešno pomore dalje. To je absolutno pametno in dobro, medtem ko postane tehnika lahko šablona. Imeti tehniko pa je za umetnika vendar dobro, dobro namreč zato, da jo pozna in je kolikor mogoče ne rabi.

Predmet in vsebina glasbe je in ne more biti drugo kakor čustvo, zgolj estetično čustvo. Opisovanje je dobro le v kolikor je sredstvo k poglobitvi.

Kakor vse v umetnosti, tako more biti tudi ona misel, ki je podlaga programski glasbi, udeleževana z ozirom na umetniško ali brez ozira nanje. Ali naj se tudi poslužuje opisovanja, drži naj se zunanjih pojavov, da jih skuša izraziti, še toliko, vendar programska glasba, v kolikor je dobra, ne izraža le, kar opisuje, ampak predvsem drugo.

Glasba ni zunanost ne površina, nego je dno. Za različne stvari ima isti izraz, isto podobo, pri-spodobo. Smeri izraža, kategorije. Vihar v njej ni vihar, vznemirjena vzburkanost je, solnčni vzhod je, vstajenje, očiščenje, duševne lastnosti torej in te izraža v prvi vrsti. Da pa istočasno izraža tudi zunanji pojav, je res, res pa zaradi tega, ker se zunanji pojavi strinjajo z notranjimi. Kajti vsaka misel ima svoje zunanje znamenje, svoj stvaren predmet, zunanji svet temelji v notranjem in vsak predmet ima svojo notranjo misel, ki ga je omogočila in ga

spotoma razrešuje. Kadar je opisovanje dobro, je torej dobro vsled tega, ker istočasno izraža notranji svet. Zgolj opisovanje pa ne more biti predmet umetnosti, prežeto mora biti od notranjega duha, to je: človek je moral tu biti na delu. Programska glasba pomeni zato navsezadnje le, da je zunanja narava ali kaj stvarno danega bilo povod umetniškemu snovanju, čigar izrazno sredstvo je bilo opisovanje. Zato ni res, da je treba za razumevanje programske glasbe programskega poslušanja. Kdor hoče slišati glasbo, mora zavrniti program, kajti programsko poslušanje ubija glasbo. Programsko delo ne zveni programsko. Mogoče se vpletajo v programsko glasbo drugačni elementi kakor v neprogramsko, kakor se zdi, se v njej uveljavljajo drugačni domisleki. Kdor sklada po programu, sklada že drugače kakor oni, ki sledi svojemu prostemu nagnjenju in intuiciji. Ali kar je različno, še ni dobro in še ni slabo in za umetnino je vseeno, kako je nastala in kateri misli sledi.

Kar je programskega pri Wagnerju, je dobro prav posebno zaradi oblike njegovih opernih dram, teh široko osnovanih fantazij. V razlikovitost, s programsko svežostjo obdano, poda vedno zopet enovitost, ponavljanje, vodilni zasnovi namreč, ki dajejo tem oblikam enotnosti. To je temeljna misel v osnovi Wagnerjevih opernih dram. Da se skladatelj Wagnerja še tako drže, tega ni toliko kriva oblika njegovih del, kakor silnost njegove glasbe. In pa to, da se ne zmislijo, da ni le z uporabo vodilnega zasnova zagotovljena enotnost operne drame. Da so še drugi momenti. Kaj bi pa bilo, ko bi kdo rekel iz sebe: Tako bodi! Vse, kar je dobro, je prav! Ali bi ne bilo prav tudi to?

Glasba je najbolj značilna, kot glasba najbolj popolna, kadar je sama, brez besed, brez plesa, brez programa. V zvezi z drugimi je ton rabljen z ozirom na besedilo in program, v neprogramski godbi je ton sam svoj vodnik. Za nikomer mu ni hoditi, sam se pelje. V godbi se izraža glasbeno življenje najverneje. Godba je glasbeno osrčje, je glasba v svoji samostojnosti in moči, v kateri spi najpopolnejše: zgolj glasba.

Prepogosto ponavljanje zdolgočasi, v prevelikem posnemanju polagoma vse otopi. Obliki posvečajo skladatelji premalo pozornosti, dandanes je pozornost v prvi vrsti namerjena na izvirnost v harmoniji. Za obliko je že ne preostane nič več. Poleg tega odvrča od izvirnosti v obliki misel, da je vse ono, kar ni zloženo v že znanih in priznanih oblikah, brez oblike. Gotovo je treba globljega razumevanja oblikovnih sestavin, da kdo

zamore biti izviren v obliki. Kar pisati se seveda tudi ne da. Treba je čutiti, misliti, iskati.

Mogoče celo odgovarja vsakemu domisleku gotova glasbena oblika, mogoče leži v vsakem glasbenem zasnovu njena kal, ki jo je treba gojiti, da nastane ona oblika, ki mu najbolj odgovarja. Vendar so razen te oblike dobre vse one, ki so dobro izpolnjene. Ali težje je iskati in morda ne najti celo, kakor imeti, ne da bi iskal. In predvsem celo prijetnejše. Večina pa dela, kar je prijetnejše, in ne, kar je boljše. —

Vse sodi. Ali kaj naj pričnem s pridobljeno sodbo, čemu naj mi bo? Kaj imam od tega, da vzamem do umetnine kako stališče, da ločim in razporejam? Želja, spoznati umetnino in prodreti v njeno osrčje, še ne potrebuje sodbe. Iz umetnine srka vase vse, kar ji more biti v dobro in tako svojega duha hrani in bogati. Mogoče hoče človek zbrati okrog sebe dragocenosti vedno večje obsežnosti in globočine. Mogoče hoče njega razsodnost postati velika, njega razločevanje jasno. Ker se hoče razviti, v lepšem ustanoviti se. Saj je res, da je zato treba razločevati in razbirati dobro od manj dobrega, res je tudi, da premišljanje o vrednosti umetnin speši razsodnost. In da razločevanje, ki speši spoznanje, izpopolnjuje okus. Da samodelavni ne gre nazaj in svoje največje slasti ne odda in ne zavrže, ampak pri njej obstane in išče svoje prihodnje največje. Sodba ocenjevalca ima torej pomen zanj, nima ga pa za umetnost; njegova sodba izraža njegov okus, ne izraža pa vrednosti umetnine. Tej vrednosti prihajata bliže jasno razločevanje in izpopolnjen okus.

Sodba, ki nosi te lastnosti, je potrebna ustvarjajočemu. Predpogoj je svobodnega umetniškega snovanja. Umetnik mora poznati vrednost od njega vstvarjene umetnine, vedeti mora, da pri svojem delu ne more biti nikoli vesten dovolj. Kajti ni umetnik oni, ki se z umetnostjo ukvarja, ampak oni, ki s pridom zanjo deluje. Le vse ono je treba napisati, o katerem kljub vsemu prizadevanju ne more misliti, da bi bilo slabo, tudi v trenutkih ne, ko mu ni do ničesar. Vsako drugo pisanje je delo neumetnikov in je za umetnost nepotrebno. Umetnost bi ga rajše ne poznala. Največji umetniki pa dajejo javnosti le izčiščene umetnine. Tako vsak izmed njih speši umetniško očiščevanje.

Kritika ni zato, da daje umetniku priznanja. Še manj pa je njena stvar, dajati umetnikom predpise in navodila. Dobra kritika izsledí v umetnini postavnost, ne pa, da jo stavi. Kritik naj nikar ne misli, da stoji pri njem napisano, kaj je dobro in kaj ni. To je treba iz umetnine šele spoznati.

Kritika je donesek k postajanju javnega mnenja. Soditi po trenutnem vtisu, podajati zasebno mnenje ali napisati javno mnenje, če kje katero obstoja, se še ne pravi kritizirati. Tudi ne kritizira, kdor graja ali kdor je poln prehvaljevanja. Vse to so nevažnosti in nestvarne brezpomembnosti, ki delajo umetnini krivico.

Če že kritika mora biti, potem je brezdvomno treba, da ravna pravično. Da je pa to mogoče, zato mora biti sodba kritike resnična, odgovarjati mora dejanski vrednosti umetnin. Kritika ne velja umetnikom, tudi ni za umetnost, ampak za občinstvo je. V najboljšem slučaju umetnost le posreduje in razlaga, jo podpira, se bije z njo proti povprečnosti in proti vsemu, kar jo hoče videti v plitvini, zagovarja njene zahteve, pobija interes množice ter tako prevzema nalogo, da občinstvo vzgaja in ne, da ga kvari. Postaviti se hoče za resnično umetnost in pridobivati ji ljubiteljev, ne pa govoriti iz občinstva. In slabiti hoče vse, ki hoté ali nehoté škodujejo umetniku in njegovi umetnosti.

Določenega merila, s katerim bi odmerili vrednost umetnin, nimamo. Kljub temu se pridno presoja in morda najbolj uspešno in zanesljivo primerjalno: z ozirom na umetnine od velikih mojstrov nastale. Ne mislim seveda, da bi moralo biti v novonastalem delu vse tako, kakor v pred njim nastalih in da so poslednja neprekosljivi ali morda celo nedosegljivi vzor. Ali na podlagi primerjalnega razmerja do drugih umetnin je novo delo

mogoče razporediti, kar nam obenem označi njegovo vrednost. Na tak način pridobljena sodba bo po večini odgovarjala resnični vrednosti umetnin. Umetnina, ki je v vseh ozirih dobro, je dobro v vsakem oziru. Glasbeno delo, ki je dobro v harmonskem in oblikovnem oziru, dobro tudi v slogovnem in v rabi glasbil, je nemogoče slabo.

Kritika mora podajati glavno. Način, s katerim se kritiki pri opisovanju glasbenih umetnin oklepajo nebistvenih zunanosti, označevanja glasbenih zasnovov, programskih razlag in prepovdaranja vsega malenkostnega in nevažnega, je nestvarno postopanje, ki kaže nezmožnost kritika.

Kritika ne sme biti površna. Zmožna mora biti pojasniti umetnikovo mišljenje, pogledati je morala v njegovo delavnico. Iz umetnine mora znati razbrati njene učinke, nje dovršenost in dozorelost. Kritika, ki hoče biti dobra, mora opisati umetnino, označiti nje obsežnost, navesti njene dele in zvezo med njimi in njih značaj. Preiti k analizi posameznih delov v velikem in glavnem, konstatirati umetniško domiselnost, podati ne svoj, ampak umetniški vtis, pojasniti umetniško vsebino in njenega duha. Pokazati umetniško okrožje, razločevati rabljena sredstva, označiti smer, v kateri je umetnina spisana, razmerje umetnika do te smeri, njegovo manjšo ali večjo izvirnost ali morda popolno, pisano v lastno smer.

Stari slog pa je staro pojmovanje, ker umetniška sredstva in umetniška vsebina si odgovarjata.

